

Societat del coneixement?

Josep M. Basart

Dept. d'Informàtica, Escola Tècnica Superior d'Enginyeria, Universitat Autònoma de Barcelona, 08193 Cerdanyola del Vallès. Tel: 93-581-2167, fax: 93-581-3033, e-mail: josepmaria.basart@autonoma.edu

Resum. *Societat del coneixement* és entre nosaltres, l'anomenat món occidental, un terme ben freqüent avui dia. En canvi, no és pas gens clar a què fa referència. De fet, ni tan sols no és segur que una societat tal existeixi, per molt que se l'esmenti cada dos per tres. La nostra proposta és que, per ara si res més no, aquest és precisament el cas. La presència evident i massiva de nous estris i de noves tecnologies per a la informació i les comunicacions (TIC) ha permès la recopilació, organització i difusió de moltes dades, de molta informació. No obstant això, defensem aquí que informació i coneixement no són pas sinònims; en conseqüència, la revisió de l'expressió *societat del coneixement* ens pot servir alhora —i principalment— per a repensar quina mena de societat (de la informació?) es va configurant a partir d'aquestes TIC.

Paraules clau: coneixement, informació, aprenentatge, noves tecnologies, societat.

1. Coneixement i informació

Si comencem amb els diccionaris, resulta que el terme *coneixement* es pot desplaçar molt a la vora del terme *informació*. Efectivament, segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, coneixement és la “Facultat i acte de conèixer”, essent el conèixer “Haver o tenir una idea més o menys completa (d'algú o d'alguna cosa)”. Els altres diccionaris catalans i el diccionari de la Real Academia Española no s'allunyen pas gaire d'aquesta concepció. Així, *grosso modo* podem dir que a partir d'una determinada informació (avis, notícia, enquesta,...) podem fer-nos, sovint de manera immediata, una

idea més o menys completa d'algú o d'alguna cosa. Aquesta forma passiva de conèixer és un assabentar-se, un tenir esment. Ara bé, sense negar aquesta possibilitat, el pas d'informació externa a l'individu a coneixement intern en l'individu no es produeix sempre de forma no mediata. Tot el contrari, en aquelles situacions en què cal alguna cosa més que “ser informat”, es requereix un treball que l'individu mateix ha de dur a terme si vol assimilar com a coneixement allò que se li presenta com a informació. Per tant, aplegar informació pot ser un punt de partida, una base, des de la qual sigui possible iniciar un procés encaminat a assolir un cert coneixement d'alguna realitat. Podem considerar dos casos diferents que haurien de servir per a il·lustrar les dues possibilitats descrites. 1r) És concebible que a partir de la lectura atenta d'una selecció de llibres d'història, una persona arribi a tenir un bon coneixement —en la mesura en què els coneixements històrics ho poden ser— de com era una determinada societat en una determinada època (com ara la Roma de Cèsar o la Florència de Dante Alighieri). 2n) En canvi, a partir de la simple lectura de llibres de matemàtiques, una persona no assoleix coneixements de matemàtiques. Podria repetir fil per randa allò que ha llegit sense haver-hi entès res. Si algú té coneixements de matemàtiques esperem que sigui capaç d'usar adequadament els principis i els mètodes; cas contrari, no direm pas que coneix (sap) matemàtiques. Però aquest domini de principis i de mètodes només es pot assolir a partir del treball i de la pràctica, d'un esforç continuat que ja comença en la lectura. D'altra banda, també és possible assolir coneixements o sabers pràctics que no estan basats en informacions prèvies. Així, per a aprendre a anar amb bicicleta no ens serveix de gaire res que ens diguin que cal pedalar i mantenir l'equilibri tot mirant endavant. Això ja és prou evident, però no ajuda pas a qui no hi sap anar. El coneixement efectiu de com es va amb bicicleta és el resultat d'una pràctica, d'una sèrie

de fracassos repetits que, un cert dia, deixen de ser-ho d'una manera no prevista ni previsible.

Una primera conseqüència de la noció de coneixement que anem perfilant és que només hi pot haver coneixement en éssers conscients; per excel·lència en els éssers humans —però, tal vegada, no de forma exclusiva. En canvi, tota màquina que emmagatzemi informació, per complexa que sigui, no pot assolir coneixement de res perquè no disposa de la capacitat de donar significat i interpretació, dins d'un context determinat, a la informació que ha enregistrat. En parlar de gestió de la informació hem de pensar necessàriament en els ordinadors. Aquestes màquines poden processar molta informació molt de pressa, però no coneixen allò que processen perquè operen —a través d'un cert llenguatge formal— amb una representació de la realitat. El coneixement és possible en l'ésser humà perquè pot fixar, reconèixer i descobrir relacions entre la representació i la cosa representada. En canvi, un ordinador opera a cegues, en el sentit que, en ell, tota representació prescindeix de la realitat de què prové. Dit d'una altra manera, per a arribar a formar coneixement a partir d'informació calen idees i la capacitat de treballar-hi (ROSZAK, 1994: 87). I és el cas que les idees no s'originen de l'acumulació de dades sinó que es superposen a les dades per tal de poder interpretar-les d'una manera o altra. Com es formen en nosaltres les idees és un misteri que potser no aclarirem mai, entre altres coses, perquè tota explicació que es pugui presentar serà una idea més en la nostra ment (no podem pensar des de fora del nostre cap). Sigui com sigui, sense idees la informació no va més enllà d'unes dades que s'han disposat seguint una certa estructura. Quan aquestes dades són molt nombroses, diverses i fragmentades, com és habitual en els mitjans de comunicació i, també, a Internet, és fàcil que l'individu quedi desbordat i desorientat més que no pas informat. Si això

succeeix, no tan sols no s'obté cap benefici de la informació, sinó que apareix el perjudici de la pèrdua de referents, la manca de tot sentit i de tot significat (DUCH, 1998: 16). Al capdavall, és el propi individu qui acaba amb una visió confusa, fragmentada i indiferent davant de tot allò que li va arribant com a notícia o informació.

2. Informació i aprenentatge

Els ordinadors poden ser una eina auxiliar molt útil en l'aprenentatge. No ho són *per se*. Amb una bona tria d'aplicacions o programes i amb una persona que els orienti adequadament (quina utilitat i quin valor té una determinada informació), els estudiants adolescents en poden treure un bon servei. No recordarem ara aquí les moltes i variades utilitats d'aquestes màquines ni les noves possibilitats que ens han obert, prou que ho fan tothora les empreses del sector. El que sí que cal no perdre de vista és que l'ordinador hauria de ser —quan s'escau— un complement, el qual no pot substituir les funcions docents del professorat ni el treball amb llibres per part de qui vol aprendre. Cas a part es presenta en l'ensenyament a distància, el qual pot resultar molt efectiu en algunes especialitats i, sobretot, quan és seguit per adults que ja tenen una maduresa i una formació prèvia que els permet prendre la iniciativa en el procés d'aprenentatge. En aquesta situació, l'edició d'uns textos ben elaborats i una bibliografia selecta són els elements fonamentals, mentre que el professorat pot quedar desplaçat a un segon pla. Ja no li cal anar explicant les matèries fil per randa sinó que pot limitar-se a funcions de tutoria, avaluació i suport als estudiants.

No obstant això, es tracti d'ensenyament virtual o de l'ensenyament tradicional (*presencial*, en diuen ara) no es pot prescindir dels llibres. I els llibres —per molt que es pugui arribar a estendre la tecnologia dels *e-books*— existeixen i operen al marge de les

noves TIC. A l'hora de llegir i estudiar no tenim a l'abast cap format que iguali el llibre. És clar que es pot llegir en una pantalla, però qualsevol persona que hi hagi llegit durant mitja hora seguida és ben conscient de les molèsties i limitacions que comporta. Les pantalles permeten presentar i manipular amb agilitat dades, gràfics, imatges i filmacions, però no resulten adequades per a la lectura; mirem una pantalla, però per a llegir amb profit ens cal alguna cosa més que mirar caràcters (SIMONE, 2001: 87). Considerem també coses tan senzilles com ara la comoditat —i el goig— que representa, a l'hora de treballar, el poder tenir i consultar simultàniament uns quants llibres oberts damunt d'una taula. Tot seguit, podem comparar aquesta situació amb la que resulta quan treballem amb un grapat de finestretes obertes alhora en una pantalla. És propi dels terminals adaptar-se als canvis ràpids i freqüents, de manera que la velocitat amb què apareixen i desapareixen les coses no resulta compatible amb la pausa i la reflexió assossegada. Quan interactuem amb l'ordinador el temps flueix a un altre ritme, molt diferent del que podem tenir davant d'un llibre. I el cas és que la formació i l'aprenentatge es nodreixen d'aquesta mena de vivència del temps no apressada que és pròpia dels llibres (o de les relacions personals) i aliena a les pantalles (DUCH, 1997: 135). No són pas aquestes qüestions menors, secundàries. En la relació individu-mitjà que estem considerant també hi ha en joc el determinar qui ha de subordinar-se a l'altre. És un bon exponent de la nostra època que, en aquest punt, no hi hagi acord entre tots nosaltres.

Un darrer element de contrast: l'accés a Internet no ofereix —per ara— ni la quantitat, ni la qualitat ni la fiabilitat que tenim a l'abast en els llibres. La pròpia naturalesa i constitució de la WWW impedeix, *de facto*, el control i l'organització dels continguts que s'hi van incorporant (d'aquí vénen també les dificultats amb què es troba tota

legislació sobre els delictes informàtics). No hi ha cap “bibliotecari digital” que pugui orientar-nos, perquè ningú no disposa de cap inventari del que hi ha, ni sap sempre qui ho ha desat ni qui —si és que algú—, en darrer terme, se’n fa responsable dels continguts.

3. Un nou ídol: la informació

Particulars, empreses, organismes i institucions no paren d’avisar-nos que ens cal estar molt ben informats, que és fonamental per al nostre interès tenir accés i parar esment a la informació. Afirmen que, cas contrari, esdevindrem uns éssers inadaptats i marginals, incapaçs d’entendre res i d’aprofitar les múltiples oportunitats que ens ofereix la nova *societat de la informació*. Val a dir que, no obstant això, resulta que si es mira de més a prop, aquesta suposada informació tan essencial consisteix, sobretot, en propaganda i en publicitat (la despesa mundial en publicitat va ser, el 2002, de 446.000 milions de dòlars (WORLDWATCH INSTITUTE, 2004: 15)). Tot sovint, allò que realment els interessa no és pas informar els ciutadans sinó, més aviat, estovar els votants i seduir els consumidors.

Constatem que estan prou a la vista —tot i que, ara mateix, no en podem calibrar el seu abast i les seves conseqüències a mig termini— els canvis socials i culturals que es van produint a partir de la telefonia mòbil i de les diverses possibilitats que ofereix Internet. En canvi, afirmar que d’aquí en sorgirà, o ja n’ha sorgit, una nova societat (dita de la informació) sembla precipitat. Històricament, no totes les novetats i canvis tecnològics han produït transformacions substancials i, quan n’hi ha hagut, no se n’ha pogut prendre consciència plena fins que s’ha guanyat prou perspectiva temporal. És cert que en aquests darrers cinquanta anys la velocitat i el potencial dels canvis científics i

tecnològics s'ha multiplicat, però aquesta mateixa característica fa que encara ens resulti més difícil preveure quines seran les transformacions que romandran i quines d'aquestes introduiran una nova etapa històrica. Malgrat aquesta incertesa, els interessos presents en el mercat exerceixen una pressió enorme sobre la societat per tal de presentar-nos un panorama que no es correspon amb la situació present. En ell ens configuren un món on cal consultar i intercanviar molta informació, el més ràpidament possible, des de qualsevol lloc i en qualsevol moment del dia, perquè la informació, diuen, és poder. De mica en mica, aquesta visió es va estenent arreu i va convencent gairebé tothom, fins que arriba un moment en què, convençuts d'aquesta falòrnia anunciada i repetida amb tanta insistència, la seva proclama ja s'acosta més a la realitat.

Ara per ara, societat de la informació és, més que cap altra cosa, una etiqueta que s'ha anat imposant per a referir-se a la complexitat de les relacions i les oposicions presents en un món cada vegada més entrellaçat i amb més interdependències en totes les esferes, siguin aquestes econòmiques, socials, culturals o polítiques. Però això no ens pot fer oblidar que les TIC incideixen principalment en determinats grups socials dels països més desenvolupats econòmicament. Així, segons dades actuals, referides al 2003, de la *International Telecommunication Union* <<http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/>>, mentre que als EEUU ja hi havia 116,43 abonaments telefònics per cada 100 habitants i 96,28 a Europa, a Àsia n'hi havia 28,52 i a Àfrica 8,65. De manera semblant, el nombre de PC per cada 100 habitants era de 65,89 als EEUU, de 21,44 a Europa, de 4,56 a Àsia i d'1,38 a Àfrica. Per a centenars de milions de persones els problemes fonamentals encara es presenten en l'àmbit de la salut, l'alimentació i l'habitatge. La presència o l'expansió de les TIC els resulta del tot aliena.

4. Conclusions

Les TIC constitueixen una de les mostres més elevades de la intel·ligència i l'habilitat humana. Ens procuren beneficis importants en molts àmbits i ens permeten explorar possibilitats fins fa poc inimaginables. Alhora, com tota tecnologia, introdueixen problemes i efectes indesitjables que abans no eren presents i que ens obliguen a prendre'n consciència i a respondre-hi sense renunciar —quan sigui possible, i amb les TIC ho és— als avantatges assolits. Era el nostre propòsit destacar un d'aquests efectes perniciosos: la confusió de termes que s'ha produït i algunes de les conseqüències pràctiques que se'n deriven. Així, termes com ara coneixement, saber, informació, comunicació, memòria o pensament han perdut l'empremta humana que tenien, han resultat distorsionats per la manera en què es conceben i s'usen en la constel·lació formada per la informàtica i les telecomunicacions. Hem arribat a confondre i situar en un mateix nivell els bits i el saber. L'enregistrament de bits i la memòria. La tramesa de bits i la comunicació. L'execució d'un programa i els processos mentals. La computació i el pensament. D'altra banda, i aquesta és una de les conseqüències que apuntàvem més amunt, qualitats humanes impossibles per ara en una màquina, com ara la imaginació, les idees o la capacitat il·limitada de revisar, criticar i modificar les pròpies perspectives i conclusions han quedat dissociades dels termes abans esmentats. Tot plegat potser quedaria en una simple qüestió de noms si no fos perquè les TIC han entrat de ple en la nostra vida. Ens afecten i ens influeixen, ho vulguem o no, en els nostres gustos i preferències, en el valor que atorguem a les coses, en la manera en què organitzem i duem a terme la feina, en com aprenem i com ens relacionem. En definitiva, contribueixen a reconfigurar la nostra humanitat.

No ens trobem en una societat del coneixement, i les TIC no ens hi portaran pas. Però sí que ens hi podem encaminar —si creiem que ens convé— a partir de les nostres decisions i actuacions. Alguns elements que pensem que s’haurien de tenir en compte són: a) valorar i fomentar l’ensenyament i l’aprenentatge en tots els nivells i en totes les edats; b) reconèixer i promocionar la feina de totes aquelles persones i institucions que col·laboren desinteressadament en tasques de creació o difusió cultural; c) potenciar en les persones el desenvolupament de la capacitat crítica i de la llibertat intel·lectual i, d) començar sempre per aclarir i acordar, tant com es pugui, els fins que ens proposem (*quins* valors volem defensar o impulsar) per, després, esmerçar-hi els mitjans de què disposem (*com* els podem assolir).

Referències

DUCH, Lluís, 1998, “La cultura en la societat tecnològica”, *Quaderns Fundació Joan Maragall*, n. 39, p. 5–27.

DUCH, Lluís, 1997, *La educación y la crisis de la modernidad*, Barcelona: Paidós.

ROSZAK, Theodore, 1994, *The cult of information*, California: University of California Press.

SIMONE, Raffaele, 2001, *La Tercera Fase. Formas de saber que estamos perdiendo*, Madrid: Taurus.

WORLDWATCH INSTITUTE, 2004, *L’estat del món 2004*, Barcelona: Centre Unesco de Catalunya.